

ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ: РОЛЬ І МІСЦЕ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Показано визначальну роль енергозбереження як фактора енергетичної стратегії України на перспективу. Охарактеризовано основні проблеми, що виникають під час реалізації політики енергозбереження в національній економіці, зокрема, у паливно-енергетичному комплексі. Запропоновано шляхи підвищення енергоефективності та їх законодавчого і нормативно-технічного закріплення в рамках формування підходів до розробки енергетичної стратегії України на період до 2030 року.

Показана определяющая роль энергосбережения как фактора энергетической стратегии Украины на перспективу. Охарактеризованы основные проблемы, которые возникают в ходе реализации политики энергосбережения в национальной экономике, и в частности в топливно-энергетическом комплексе. Предложены пути повышения энергоэффективности, а также способы их законодательного и нормативно-технического закрепления в рамках формирования подходов к разработке энергетической стратегии Украины на период до 2030 года.

Проблеми енергетики

крізь призму енергозбереження

На часі актуальною є розробка енергетичної стратегії України, яка, вочевидь, повинна визначити не стільки напрями розбудови паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), скільки особливості його розвитку в структурі національної економіки. Характерною особливістю зазначеної стратегії протягом 90-х років стало порушення балансу платоспроможності підприємств ПЕК та галузей-споживачів його продукції внаслідок значного випереджуючого зростання цін на паливно-енергетичні ресурси (ПЕР), що стало одним із визначальних факторів кризових явищ в економіці [1]. З огляду на це можна зробити висновок, що модель розвитку економіки на засадах енергозбереження є фактично безальтернативною [2].

Зовнішньою частиною цих кризових явищ в електроенергетиці стали так звані "віяльні" відключення споживачів від електропостачання незалежно від стану розрахунків за спожиту електроенергію. Вони завдають величезних збитків економіці (прямі втрати ВВП – на рівні 3,4 відсотка від його обсягу у 1996-98 рр. [3], які до того ж за додатковими даними автора цитованої публікації фактично подвоїлися у 2000 році) та є джерелом значної соціальної напруги. У цьому вимушеному засобі підтримання стійкого функціонування енергетичної системи у нинішньому її виді фокусуються основні проблеми, які виникають при реалізації політики енергозбереження в національній економіці, й електроенергетичній галузі зокрема:

1. Відсутність обігових коштів у підприємств внаслідок їх низької рентабельності, зумовленої, в тому числі, зростанням цін на ПЕР.

2. Відсутність доступних кредитних ресурсів для виробничої сфери.

3. Законодавча неврегульованість взаємної економічної відповідальності постачальників і споживачів ПЕР.

4. Практична відсутність системи управління енергоспоживанням, яка у багатьох розвинених країнах є основою національних проблем енергозбереження.

5. Низька енергоефективність власне самої електроенергетичної галузі.

Стосовно п.4 слід додати: із зарубіжного досвіду відомо, що здійснення необхідних заходів щодо такого управління потребує значно менших коштів, ніж введення в дію нових енергоблоків і, разом з тим, може забезпечити зниження реальних потреб економіки стосовно генеруючих потужностей щонайменше на 10-15% [4].

Щодо п.5 слід акцентувати, що характерним для електроенергетики є факт невпинного, з року в рік, зростання так званих втрат у мережах (від 21,9 до 30,2 млрд кВт·год протягом 1990-99 рр. при одночасному скороченні виробництва електроенергії в межах 298,5-172,1 млрд кВт·год [5 (табл. 5.9)]). Проте, якщо цей фактор залежить не тільки від енергетиків, а й від споживачів, то безперервне зростання питомих витрат палива на теплових електростанціях (у межах 355,5-371,9 г у.п./кВт·год протягом лише 1996-

99 рр.) цілком визначається системою Мінпали-вергеро. Це тим більш показово, що для переважної кількості видів продукції (робіт) у галузях суспільного виробництва останніми роками спостерігається позитивна тенденція зменшення питомих витрат ПЕР на їх виробництво [5 (табл. 5.11)]. Однією з причин такого стану речей є використання частини генеруючих потужностей теплових електростанцій у невласивому їм режимі роботи в якості маневрових.

Невирішення цих проблем в Україні об'єктивно зумовлює інтерес споживачів до децентралізованого енергопостачання (Держкоменергозбереження має багато прикладів щодо цього), а на законодавчому рівні – до намагань змінити принципи роботи оптового ринку електроенергії.

Етапність та основні віхи реалізації енергозберігаючої політики в Україні на перспективу

30-річний період, на який розрахована енергетична стратегія, є, фактично, характерним часом розвитку енергетики, обумовленим досить тривалим терміном проектування, будівництва й експлуатації генеруючих потужностей. Складнішою є ситуація щодо енергозбереження, котре, як це показано вище, має стати визначальним фактором енергетичної стратегії. Справа в тому, що вся історія розвитку енергозбереження як осмисленої діяльності у сфері економіки лише наближається до свого 30-річного рубежа з часу нафтових криз 70-х років [6]. Отже прогноз щодо основних параметрів його розвитку на весь цей період має бути дуже обережним.

Виходячи з тієї виняткової ролі, яку має енергозбереження для економіки України, та особливостей стану цієї економіки можна передбачити два основних етапи його розвитку.

На першому етапі, який триватиме близько десятиліття, енергозбереження мусить розвиватись у форсованому режимі в умовах обмежених фінансових можливостей. Тому протягом цього періоду повинні діяти дещо "сильніші" механізми його реалізації, ніж характерні, приміром, для країн Європейського Союзу [6]:

- економічний механізм енергозбереження, який на відміну від простої зацікавленості виробника щодо зниження енергозатратності виробництва через зниження собівартості продукції, повинен мати яскраво виражений стимулюючий характер, з використанням для фінансування заходів з енергозбереження економії коштів, яка досягається у результаті підвищення енергоефективності виробництва. Це дозволить

підвищувати енергоефективність у виробничій сфері прискореними темпами [2] – приблизно так, як співвідносяться у часі лінійні та квадратичні процеси. На законодавчому рівні такий підхід може бути забезпечений передбаченням у перехідних положеннях Податкового кодексу на цей період спеціального режиму оподаткування приросту прибутку підприємств, отриманого за рахунок підвищення енергоефективності виробництва;

- створення спеціальних фондів енергозбереження як фінансової основи запровадження енергозберігаючих заходів, у тому числі виконання численних програм встановлення приладів обліку та регулювання споживання енергоресурсів і води в комунально-побутовій сфері;

- дотримання механізму контролю за станом використання ПЕР, який здійснюється Державною інспекцією з енергозбереження, з поступовою переорієнтацією її діяльності на проведення енергетичних обстежень. Це дозволить протягом початкового етапу більш ефективно впливати на ситуацію щодо скорочення нераціонального використання енергоресурсів – насамперед, у комунально-побутовій та бюджетній сферах, де економічні стимули до цього є незначними, понад те – в умовах недостатнього забезпечення споживачів приладами обліку та спокуси відносити втрати енергоресурсів на споживача;

- механізми нормалізації та поступової оптимізації електропостачання, як основи функціонування економіки;

- в умовах кризи неплатежів і надлишку в Україні відносно дешевих генеруючих потужностей економічна кон'юнктура буде об'єктивно несприятливою для виходу у "велику" енергетику потужностей на основі альтернативних і відновлювальних джерел. На цей період тут буде важливою підтримка державою розробок нових технологій та установок на перспективу і реалізація програм "малої" енергетики.

Характерними як для першого, так і для другого етапів буде:

- формування й удосконалення економічних та інвестиційних механізмів енергозбереження (тарифна і податкова політика, лізингові операції, перфоманс-контракти, пільгове кредитування, політика субсидій населенню, яка б стимулювала скорочення енергоспоживання);

- запровадження й удосконалення системи управління енерговикористанням;

- широкомасштабна освіта, популяризація та пропаганда економічних і екологічних переваг енергозбереження, в т.ч. включення питань енер-

гозбереження до навчальних курсів на всіх рівнях освіти; періодична атестація посадових осіб державних підприємств, установ та організацій, відповідальних за стан енергоефективності;

- розвиток стандартизації та нормування у сфері енергозбереження, нормалізації рівнів енергоспоживання на основі енергетичних обстежень;

- широке розгортання діяльності регіональних ЕСКО;

- оптимізація енергоспоживання на основі широкого використання сучасних інформаційних технологій;

- державна підтримка наукових досліджень у сфері енергозбереження та заходів з енергозбереження у бюджетній сфері.

Основні напрями законодавчого та нормативно-технічного регулювання енергозбереження на перспективу

Формуючи основні напрями подальшого розвитку законодавства, важливо об'єктивно оцінювати реальний стан економіки та застосовувати адекватні йому законодавчі заходи. Інакше економіка їх не сприймає, переходячи тією чи іншою мірою в "тіньовий" сектор. Попередня історія України характеризується саме такою ситуацією, коли в "тіні" перебуває майже 60% ВВП [1]. На сьогодні можна констатувати, що практично всі положення Закону України "Про енергозбереження", які вимагали подальшої конкретизації в інших законодавчих актах, практично урегульовані. Виняток становить єдина, хоча і дуже важлива позиція – втручання у систему оподаткування в частині стимулюван-

ня енергозбереження. Вирішення цього комплексного за своїм характером питання передбачено у проекті Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про енергозбереження" та супутніми законопроектами щодо внесення доповнень до законів "Про систему оподаткування" та "Про оподаткування прибутку підприємств", внесеними за станом на вересень 2001 року на розгляд Кабінету Міністрів України. Ними передбачено також стимулювання раціонального використання ПЕР при здійсненні державного регулювання цін і тарифів.

З метою актуалізації вирішення поставлених у статті проблем Держкоенергозбереження розробив пропозиції до проекту Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про електроенергетику" в контексті постанови Кабінету Міністрів України №345 від 10 квітня 2001 року щодо приведення законодавства України про електроенергетику у відповідність до директив ЄС. Вони передбачають урегулювання основних питань щодо управління використанням електричної енергії [4] та запровадження децентралізованої енергетики.

У порядку здійснення нормативно-технічного регулювання питань енергозбереження розробляється ряд актуальних стандартів, зокрема, адаптація до умов України стандарту США ANSI/IEEE 739-95 "Енергозбереження. Управління енергонавантаженням на основі енергоконтролю", щодо маркування побутового енергоспоживаючого обладнання, визначення втрат при транспортуванні ПЕР тощо.

1. Жовтянський В. А. Стан виконання Комплексної державної програми енергозбереження та перспективи її послідовної реалізації // Проблеми загальної енергетики. – 2000. – № 2. – С. 36-41.

2. Жовтянський В. А. Дієвість енергозбереження в розрізі енергетичної стратегії України // Міжнародна конференція "Енергетична безпека Європи. Погляд у XXI століття". Праці. Україна, Київ, 22-25 травня 2001 р. – Київ: Українські енциклопедичні знання. – 2001. – С. 181-185.

3. Нейман В. О. Деякі підсумки масового вимикання електроенергії в Україні // Ринок інсталяційний. – 1999. – № 10. – С. 6.

4. Дарчук В. А., Жовтянський В. А., Праховник А. В. Управління енерговикористанням: проблеми, методи вирішення // Міжнародна конференція "Енергетична безпека Європи. Погляд у XXI століття". Праці. Україна, Київ, 22-25 травня 2001 р. – Київ: Українські енциклопедичні знання. – 2001. – С. 97-100.

5. Статистичний щорічник України за 1999 рік / Держкомстат України; За ред. Осауленка О. Г. – К.: Техніка, 2000. – 645 с.

6. Жовтянський В. А., Суходоля О. М. Порівняльний аналіз енергозберігаючої політики в країнах Європи: висновки для України // Проблеми загальної енергетики. – 2001. – № 5. – С. 12-15.